

CRNKOVITY GÁBOR

Id. Kovács Gyula Általános Iskola

Ómoravica

crngabor@yahoo.com

A MONARCHIA-IRODALOM SZTEREOTÍPIÁINAK TOVÁBBÉLÉSE ÉS HATÁRAI BALÁZS ATTILA, GION NÁNDOR ÉS MAJOROS SÁNDOR NOVELLÁIBAN

Az alábbi tanulmány a *Monarchia-irodalom sztereotípiáinak továbbírásai és kultúraközisége a kortárs vajdasági magyar novellairodalomban* című doktori értekezés egyik fejezete. A tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy a Monarchia-irodalom sztereotípiái hogyan íródnak és élnek tovább a kortárs vajdasági magyar novellákban. A novellákban többféle motívum található, amely sztereotípiaként viselkedik. Ilyen a haza, a katonaság, a hadsereg, a nyelv, a vasút. Mindhárom író novelláiban megjelenik a vasút, a hadsereg, a haza. A történelmi, retrospektív narráció sokszor mesei elemekkel is bővül. Összefüggőnek kell tekinteni a következő fogalmakat: mese, meseszerűség, történelem, mesélés, narráció. Fontosnak tartom együtt vizsgálni a migráns íróink nosztalgiával sűrített novelláinak helyszíneit, történeteit. Az általam vizsgált mikrotörténetek a történelem egy mozaikját képezik. A tanulmány ezeket az összefüggéseket keresi és hasonlítja össze.

Kulcsszavak: Monarchia, sztereotípia, történelem, Balázs Attila, Gion Nándor, Majoros Sándor

Balázs Attila *Én már nem utazom Argentínába* című novellája a szülőföld elhagyásának kérdéskörével foglalkozik. Balázs Attila a tanyával, a gémeskúttal, a hullámozó tengerivel, a kék tejeskannával, azaz az alföldi sztereotípiákkal vet számot: „A perzselő augusztusi napsugarak elől árnyékba húzódva ültem a végtelennek tűnő kukoricatábla sarkában, az időtlennek sejlő, rezgő (déliabó?) uh... forróságban, amikor Veronika visszajött.” (BALÁZS, 1995: 16). A régió helyi színeit a Monarchia-sztereotípiákat továbbírva jeleníti meg novellájában: „Kéz a kézben mentünk el nagyapám vakítóan fehér falú (gémeskutas, diófás

stb. – szóval minden itt van!) tanyájáig. (BALÁZS 1995: 16). Balázs Vajdaságot tekinti hazájának, hiszen a kék tejeskanna tipikusan a vajdasági életforma része. A tájról novellájában erősen vizuális effektusok tudósítanak: „A kék tejeskannát azonban még sokáig láttam, ma is látom magam előtt lengő távolodóban, bal kézről könnyedén átbillentve a jobb kézbe. A piros szoknyát, miként lebben a hirtelen feltámadó szélben. A kis portölcséereket a nyári úton, a hullámzó tengerit.” (BALÁZS 1995: 17). Balázs (*tengerre vitorlám!*) című elbeszélésében a következőképp közelít szülőföldjéhez, hazájához: „Kiszáradt tenger fenekén születtem hát, csupasz majomként a Duna partján. Sóban-vízben fürösztöttek meg, hogy erősebb legyek, mert eléggé nyavalyás voltam. Gyermekkorom java része a Tisza partján zajlott, annak is a holt ágánál, viszonylag közel a sörgyárhoz.” (BALÁZS, 2003: 104).

Majoros Sándor *Akácfaíink sokáig élnek* című novellájában, a főnti részletekhez hasonlóan, az akácfaék, a táj tipikus elemei, mitikusak, a vajdasági ember kulturális identitásának építőkövei. „Rábasztunk barátom, mondtam a gyökekek közt matató Rudinak, a mi akácfaíink sokáig élnek.” (MAJOROS 2004: 110).

A vajdasági születésű emberek nemzedékei az utóbbi száz évben, anélkül, hogy elköltöztek volna, új államalakulatok lakosai lettek. Számukra elbizonytalanodott a haza fogalma, identitásuk kialakításakor számtalan kérdéssel kellett szembesülniük. Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy a Monarchia-irodalom jegyei hogyan élnek tovább, milyen funkciót töltenek be a kortárs szerzők műveiben. A választott novellákat az imagológia módszerével értelmezem, azaz a Monarchia irodalmához kapcsolható sztereotípiákat vizsgálom bennük. A szülőföld, a haza, a nemzeti identitás kulcsfogalmai azonban nemcsak az imagológia szemszögéből, hanem az intermedialitás elméleti nézőpontjából is megközelíthetők, ezt a szempontot is érvényesítem elemzéseimben.

BALKÁNI SZTEREOTÍPIÁK

A Balkán-sztereotípiák nagy része a Monarchia irodalmában formálódott ki. A kortárs vajdasági magyar szerzők gyakran élnek a sztereotípiáknak ezzel a válfajával. .

Balázs Attila és Lovas Ildikó prózájában megragadhatóak például az albánokról (siptárokról) kialakított sztereotípiák. Ezek szerint az albánok mesterei a fagyaltkészítésnek, kitűnő tökmagot, napraforgómagot (*rica*), pattogatott kukoricát és sült gesztenyét árulnak. A *felkelő nap háza* című novellában erről a következőket olvashatjuk. „Az igazságnak tartozunk azzal, hogy a feltörekvő siptárok egy részének – az idők folyamán – sikerült némiképp szocializálódnia: szerény, halk szavú tökmagárusok lettek, vagy zajosan tricikliző fuvarosok. Jobbik

esetben serény cukrászok és füstszagú csevapcsicsa-sütők, vagy netalán a zöld-ségáru eladásába és viszonteladásába, a devizaüzérkedés izmosodó hálózatába kapcsolódtak be – komolyan tartva az esetleges kiűzetéstől.” (BALÁZS, 1995: 36).

Majoros Sándor elbeszéléseiben inkább a jugoszláv feeling történeti sztereotípiái tűnnek fel lépten-nyomon, a Balkáni-sztereotípiák inkább csak az utalás szintjén jelennek meg.

Gion Nándor és Majoros Sándor migráns íróink közé tartoznak, tehát a távolból idézik fel az általuk megélt történeteket és helyszíneket. A két szerző novelláinak különbsége talán az, hogy míg Majoros szereplőit itthon mozgatja, és nem viszi ki az országhatáron túlra; addig Gion történeteiben a vajdasági helyszínek kitágulnak, kiszélesednek, származásukat tekintve többségében vajdasági szereplői is – annak megfelelően, ahogyan ő maga is migránssá lett – a migrációba magával „viszi”, és így a történeteknek nem ritkán Budapest, Szeged, illetve egyéb magyarországi települések a helyszíne.

Gion *Műfogsor az égből* című novellájának balkáni hősei vannak, miközben egy Budapesten játszódó történetet tár elénk. „Szelim Ferhátovics másodszor egy meleg nyári estén látogatott meg, egy lelakatolt és lepecsételt teherautóval érkezett Hollandiából vagy Belgiumból, Szarajevóba ment volna tovább, [...] – Emlékszel még arra nehézsúlyúra? Petar Radujkovra? Bólogattam. Nagyon jól emlékszem Petar Radujkovra. Ő is velünk szolgált a büntetőzászlóaljban, ott az istenverte macedón laktanyában. Belgrádból küldték oda, valamit nyilván rosszul csinált a civil életben, ezért került közénk, ahol igen zavarodottan nézelődött, mert a büntetőzászlóaljban főleg boszniai muzulmánok, koszovói albánok és vajdasági magyarok katonáskodtak.” (GION 2011: 628–630).

A Garantálja Z. A. alábbi részletében az tűnik fel, ahogyan az anyaországiak balkáni sztereotípiák mentén ítélik meg a délvidéki magyarokat: „– Ti délvidéki magyarok elképesztően felelőtlenül viselkedtek néha. Hazudtok, blöfföltök, szélhámoskodtok, becsapjátok a jóérezsű embereket.” (GION 2011: 668).

Gion Nándor emigrációban írt novelláiban életre keltett alakok, hősök többsége „balkáni”, vajdasági identitással bír. Ezáltal az író a hazai miliőt csempészi be Magyarországon keletkezett szövegeibe, és egyfajta hiányt pótol vele. Hózsa Éva a „hiány sztereotípiái”-nak nevezi ezeket a jegyeket. (HÓZSA, 2011: 103).

MONARCHIA-SZEREOTÍPIÁK

A fiatalabb generáció képviselőinek novelláiban a multikulturális regionalitás mai jegyei is dominánsak, ám ezeket átszövik a Habsburg Monarchia korának történelmi, nemzeti sztereotípiái, amelyek szövegeikben még mindig jól megragadhatók, vizsgálhatók.

Majoros Sándor *Fölfeszített vagonok* című novellájában a Monarchia-irodalom egyik központi mozzanata, a vasút sztereotípiája íródik tovább. A vasút a lehetőséget jelentette vidékünk (Vajdaság) számára. A történelem hozzájárult a gazdaság fellendüléséhez, s ez az írók figyelmét sem kerülhette el, ezért találkozunk folyton a novellákat olvasva a vasúttal és a vonattal. Herceg János is sokszor vasúton közlekedtette hőseit. A vasút, a vasúthoz tartozó épületek, egyenruhák mind a Monarchia világa iránti nosztalgia jelei a novellákban. Majoros Sándor *Fölfeszített vagonok* című elbeszélésében a Monarchia által az 1890-es években kiépített vasúti pálya végóráiról olvashatunk. Az Alföld-fiumei vasútvonal mellékszárnyáról van szó. Konkrétan a Szabadka–Cservenka–Hódság–Bácsordas–Gombos vasútvonatról, amelyet az 1980-as években végleg felszámoltak, és ma már csak néhány árválkodó és árulkodó Monarchia-korabeli, magára hagyott vasúti építmény harcol az idővel. A *Fölfeszített vagonok*ban a vasút egy mellékszárnyának pusztulása válik tárgyá. „A pályamunkások sem jártak ki töltést igazítani, inkább átmentek a vasútállomással szemben lévő kiskocsmába, és miközben sörüket kortyolgatták, azon morfondíroztak, hogyan lehetne megfűjni az egészségesebb talpfákat. Merthogy az egész pályát el fogják kótyavetyélni, az már eldöntött tény. A Jugoszláv Államvasutak állítólag már le is szerződött a Zenicai Vasművekkel, és nemsokára megjönnek a bosnyák magánvállalkozók, hogy megszervezzék a pályabontást. Az állomás épületét pedig birtokba vette az elmulás. Az ablakfélfákról peregni kezdett a festék, a fal tövében salétromfoltok jelentek meg, s az őszöreg gesztenyefák, melyek évtizedekig békében megfértek ezzel a sárgára meszelt egyszintes épülettel, hirtelen megnőttek, föl, egészen a tetőgerincig, s mert törzsük is jócskán kiszélesedett, kiforgatták helyükről a járda betonkockáit.” (MAJOROS 1994: 115–116). A vasúti sínpálya diósgyőri acélból készült a Monarchia idején, maga is a Monarchia egyik ereklyéje, lenyomata: „Nem beszélve arról, hogy ez még háború előtti diósgyőri acél, tehát jobb és keményebb ennél a vacak hazainál.” (MAJOROS 1994: 120). A vasút az utazástoposszal hozható összefüggésbe. A vonatok megjönnek és elmennek, hoznak valakit/valamit, és elvisznek valakit/valamit. Az emberek, különösen a mi vidékünkön, erős érzéseket tápláltak a vasutat illetően. Amikor elkezdték építeni, kételkedve fogadták a tüzes mozdonyt, később azonban megszokták és az életük részévé vált, a vasút által nyílt ki a vidék, vált a világ részévé, a fejlődést hozta meg a vidék számára. Majoros *Eperszedők* című novellájában a Németországba igyekvő szezonmunkásokat mutatja be. A történet helyszíne a vasútállomás. A vasútállomásoknak tipikus szaguk van, amely beivódott az emberek orrába, és a szag jelenti az elutazást, megérkezést is: „A vágányok felől beszivárgott a mozdonyfüst, s összekeveredett az olajbűzzel – »állomásszag« terjengett.”

(MAJOROS 1994: 62). Az *Eperszedők* című novellában a moravicai elhagyott vasútállomás épületét Majoros a következő módon eleveníti meg: „Odahaza nem tapasztalhattak ilyesmit; a vasutat már több mint öt éve megszüntették. A sínek azóta megrozsdásodtak, szinte belevesztek a gazba, az állomásépület pedig elhagyatottan, magányosan áll.” (MAJOROS 1994: 64).

A katonaság mint Monarchia-sztereotípa íródik tovább a mai szerzők műveiben, hiszen Jugoszlávia többnemzetiségű hadserege a Monarchia többnemzetiségű hadseregéhez hasonlítható. Balázs Attila *A felkelő nap háza* című novellájában az albánok viselkedését, a hadseregben velük történő dolgokat a róluk szóló sztereotípiák segítségével érzékelteti: „[...] a muzulmán siptárok – valamilyen furcsa felekezeti oknál fogva – szinte kivétel nélkül nem törölköznek papírral.” (BALÁZS, 1995: 36).

A narrátor Szelim Ferhátoviccsal katonai élményeket elevenít fel a *Huzatos hajón* című Gion-novellában. „[...] katona korunkban egy ronda délkelet-macedóniai laktanyából én írtam helyette szerelmes leveleket egy egészen fiatal bosnyák lánynak, aki később Szelim felesége lett, gyerekeket szült, bizonyára megöregedett, valamelyik lerombolt szarajevói bérház pincéjében él patkányok között, [...]” (GION 2011: 628–629).

A hadsereg jelenléte domináns Majoros Sándor novelláiban is. *Erdőtűz Travnikban* című elbeszélésének helyszíne Bosznia. A történet a titói Jugoszlávia idején játszódik, az események 1975. december 12-én veszik kezdetüket. Majoros mesteri csellel tágítja ki az elbeszélés jelenének idősíkját, és kapcsolja bele a történelmi múltat, a Monarchia világát a történetbe. A novella főhőse, Tót Sándor megérkezik a kaszányába, majd a nagyapja felidézett történetei révén kerül vissza az olvasó a Monarchia világába. Mindeközben azokkal a nyelvi problémákkal is megismerkedünk, melyekkel a vajdasági (moravicai) magyar fiatal katona küzd. „Amikor Travnikba érkezett, egy kukkot sem tudott szerbül, és ebből rengeteg kellemetlensége adódott. Egy alaklommal például naredniket mondott razvodnik helyett, ami ugyebár azt jelenti, hogy fölcserélte a királyi és a titói Jugoszlávia rangjelzéseit.” (MAJOROS 2007: 184–185). A királyi és a titói jelző egymás mellett szerepeltetése a Monarchia-sztereotípa továbbírásának példája.

A jugoszláv kaszárnyában előforduló kiképzőmódszerek, pszichológiai módszerek megegyeznek a valamikori Monarchia katonaságának kiképzőmódszereivel, hiszen a katonai kiképzés módszer nagyon lassan módosul. Az *Erdőtűz Travnikban* című novellában a jugoszláv katonák ruházatáról is olvashatunk. „Tót Sándor arra gondolt, a Monarchia idején ugyanígy macerálhatták a csukaszürke egyenruhát viselő gyalogosokat, de csak addig, amíg itt táboroz-

tak. A fronton már semmi sem számított.” (MAJOROS 2007: 185). A nagyapa történetét egy fénykép is illusztrálja: „A nagyapja egyszer elővett egy könyvet, amelyben tizennégyes fényképeket rejtegetett. Nézd Sándor, mondta, ezt a szép egyenruhát mentünk tönkretenni Szerbiába. Tót Sándor megnézte a kackiás bajszú katonákat, és a szépségnek még csak nyomát sem látta rajtuk. A katonák bricseszadrágot viseltek, hozzá meg rövid zubbonyt, és lábuknál pihentették a szuronyos puskát. A nagyapja úgy dédelgette ezeket a képeket, mintha színaranyból lettek volna.” (MAJOROS 2007: 185–186). A fiú nagyapja 1914-es történeteit eleveníti fel: „Tót Sándor válaszképpen elmesélte, hogy a nagyapja is járt Travnikban, mégpedig a tizennégyes háború idején, mert itt a Lasva patak völgyében vezetett végig a legfontosabb fölvonulási útvonal.” (MAJOROS 2007: 186–187). A novella tragikus kimenetelének okára a kulmináció előtt is van utalás abban a jelenetben, amikor Tót a barlangról mesél. A végső tragédia abból fog származni, hogy az 1914-ben még létező és akkor jól működő, életet mentő természeti adottságokat az emberi erő elrontotta, és a barlang már nem tud szellőzni, mivel lebetonozták a felette lévő részeket. A történelmi időnek, az emberi fejlődésnek az áldozataivá válik többek között Tót Sándor is.

A kortárs novellákban a Monarchia-sztereotípiák továbbírt változatai köszönnek vissza, sok más novella pedig, szintén nem függetlenül a Monarchia széthullásának kataklizmájától, a XX. század háborús élményeiből merít. Majoros Sándornak a *Rossz nehézség* című novellája a jugoszláv egység széthullását vizionálja. A szülőföldhöz főződő viszonya a következő képen jelenik meg. „Ők is tudták, hogy az ország esetleges széthullása a jó jugoszláv foci, az adriai nyaralások és a világútlel végét jelentheti, [...]” (MAJOROS 2004: 151). A novellában a 90-es évek háborús készülődéseiről olvasunk: „Az öcsémnek biztosan lett volna használható ötlete, de ő ezerkilencszázkilencven augusztusától Zágrábban katonáskodott, és legfőbb gondja az volt, hogy az usztasák között valamiképp megőrizze a testi épségét.” (MAJOROS 2004: 151). A jugoszláv háborúk, a háborúba taszított ország képei sejlenek fel a *Medvehistória* című elbeszélés részletében is. „Estefelé Béres bekapcsolta rádiót. Éppen híreket mondtak: a Jugoszláv Néphadsereg elindult, hogy biztosítsa a föderáció határait. Csapataink dél óta harcban állnak a szlovén szeparatisták egységeivel.” (MAJOROS 2004: 38).

Majoros *Akácfaíink sokáig élnek* című novellája így örökíti meg a háborút: „Az utolsó pillanatban menekültem át Magyarországra. A Jugoszláv Néphadsereg ekkor már Eszéket aprította, így akár azt is hitték, a behívó elől léptem le.” (MAJOROS 2004: 116).

Majoros novelláiban a történelmi idő, a jugoszláv háború ideje külső küzdelmet jelent. A hősöknek e mellett vagy ez ellen kell állást foglalniuk. E kettősség

a hősökben konfliktusok forrásává válik, választási lehetőségként, kényszerként jelenik meg. Választaniuk kell, kiállnak-e a hazájuk, Vajdaság mellett, vagy a nemzeti identitásuk által diktált opciót, a magyarsághoz, a nemzeti közösséghez tartozást választják, nem akarnak a balkáni háborúk részesei lenni, inkább elmenekülnek az anyaországba..

„Breakwell szerint a megküzdés nem pusztán időleges folyamat, hiszen önmaga és következményei hatással vannak az egyén identitásának alakulására.” (LÁSZLÓ 2005: 214). Így vélekedik erről László János is: „Az emberek tehát, még ha a nemzetállam eszméje meg is gyöngült, nemzeti kultúrákhoz kötődnek.” (LÁSZLÓ 2005: 186). Majoros szövegeinek hőseiben is felmerül a menni vagy maradni kérdése, hiszen a történetek nehéz háborús idők közepette játszódnak. Jugoszláv vagy magyar vagyok-e? – tehetik fel a kérdést magukban novellái hősei. Nemzetiségileg ugyan el tudják dönteni, de azt már nehéz meghatározniuk, hová tartoznak az adott pillanatban

A nem baleset lesz című Gion-novellában a cselekmény Magyarországon játszódik, de egyértelműen a régi jugoszláv térséghez kapcsolódik: „Aztán persze oda is elért a háború, Bozóky Sándor elmenekült a Drávaszögből, mert vérdíjat tűztek ki a fejére, talán azért, mert jámbor könyvtárosként nem a legmegfelelőbb könyveket osztogatta az olvasóknak, vagy csak a nagy kőháza és hűvös borospincéje miatt, elég az hozzá, hogy sürgősen távoznia kellett, azóta előadásokat tart a könyvtárosok összejövetelén unalmas szakmai tudnivalókról, és ebből kifolyólag sokat utazik.” (GION 1998: 337).

A szereplők identitásválságát az egy állam hátárain belül- vagy kívülélés dilemmája idézi elő, ehhez járul még a gazdasági identitás változékonysága, hiszen a különszakított nemzetrész fejlődése eltérő módon alakul a Monarchia széthullása után, a jugoszláv egység idején és a nagy Jugoszlávia felbomlása után kialakult háborús időkben. Az emberek sok esetben kényszer terhe alatt voltak kénytelenek identitást váltani. Rizvan Atyimi a bosnyák pék, a *Rossz nehézség* című novellában pár szóból álló versikét ismételtet: „[...] jugo, jugo netye dugo. Borics Lajos gyatra állapota ellenére is tudta, hogy ez magyarra fordítva annyit tesz: jugó, jugó, nem lesz soká.” (MAJOROS 2004: 155).

TÖRTÉNELEM, ORAL HISTORY, MESE

Az események szépirodalmi formába öntése alig különíthető el a történetírástól, és ez fordítva is igaz, hiszen a történelmi tárgyú munkák is szükségszerűen elbeszélésként megformáltak. A novellákban a történelem és a magánmitológia szervesen kapcsolódik egymáshoz, a novellákban a történetírás eseménytörténetté való átalakulásának vagyunk tanúi.

Claudio Magris *Duna* című esszéjében az elbeszélésnek arról a műfaji átalakulásáról vall, mely nem volt független a társadalmi és kulturális változásoktól: „Az utazáshoz hasonlóan a regény, az elbeszélés is előre-hátra mozog; manapság mindenféle narrációt érint az általános időfogalom lerombolása és az egyéni vagy közös történéseket egységesíteni és értelemmel felruházni képes központi jelentés eltűnése, amitől alapjaiban rendült meg a narrációt a történelem értelmével társító viszony. A még XIX. századi, klasszikus narratívától gyökeresen különbözik a mai. Ez utóbbi, ahogy az igen kiváló olasz elbeszélő, Raffaele La Capria írja, így vagy úgy, de szükségképpen magán viseli a »nagyszabású kudarc« jegyeit, magára vállalja a szilárd világek csődjét, és nagy irodalom éppenséggel akkor lesz belőle, ha szembenéz ezzel a csőddel.” (MAGRIS 2011: 11–12). A novellák az idők során műfaji átalakuláson mentek át, bár a szerzők a cselekmény-történet meseszerűségét megtartották. A novellák elbeszélői leginkább valamelyik családtag visszaemlékezéseit használják fel, a családi mikrotörténetet beemelve az irodalomba. Az általam vizsgált írók erősen kötődnek Vajdasághoz, a már rég elmúlt világhoz. Megidéződik az ősök élete, a Monarchia világa, mely a mai napig érezteti hatását. A hősök hétköznapi emberek, akikkel dolgok „esnek meg”. Ezek a dolgok pedig nem különlegesek, hiszen a mai, illetve a valamikori hétköznapiak részét képezték.

A mese ezekben a novellákban nem más, mint az adott elbeszélő története, amelyet nekünk, olvasóknak elmond. Természetesen a múlt a jelenben elmondva mindig megszépül és mindig kicsit más, mint a saját jelenében volt. Magris a *Duna* című esszéjében a történelmi idő értelmezésével kapcsolatban az alábbi megállapítást teszi: „Vannak események, amelyek sok évvel, sőt évtizeddel ezelőtt történtek, és mégis olyan jelenvalók, mintha ma történtek volna, s vannak dolgok, érzések, amelyek alig egy hónaposak, és mégis oly távolinak, örökre befejezettek tűnnek. [...] Nem létezik az időnek egy egyedüli vonata, amely egyenletes sebességgel vinne mindig ugyanabba az irányba bennünket, olykor-olykor összefutunk egy másik vonattal, amely az ellenkező irányból jön, a múltból, és egy időre megáll mellettünk ez a múlt, s ott ácsorog a jelenünkben.” (MAGRIS 2011: 62). A vajdasági magyar kortárs novelláírók szinte mindegyikénél kimutatható a felvázolt törekvés. A novellákban elbeszélte történetekre áll Hans Medick megállapítása: „A mikrotörténelem nem apró dolgok szemléletét, hanem a dolgok aprólékos szemléletét jelenti.” (MEDICK 2000: 53). E történetiség további kultúrantropológiai kérdéseket vet fel, illetve a sztereotípiák különféle vizsgálatát is lehetővé teszi, továbbá képet ad a novellák által megidézett kor világáról is.

A mesékben fölillantott, idealizált múlt a meseszerűség és az igazság erejével hat az olvasóra. Magris jegyzi meg a következőket *Duna* című esszéjében:

„A történelem egy kicsit mindig utólag lesz valóságossá, azután, ha már elmúlt, és az annalesekben évekkel később megragadott és leírt általános összefüggések adnak szerepet és jelentőséget egy-egy eseménynek.” (MAGRIS 2011: 64). Majoros Sándor azon vajdasági magyar írók közé tartozik, akik a 90-es évek elején elhagyták Vajdaságot, és Budapestre költöztek. A helyváltoztatás csak fizikailag ment végbe, hiszen alkotásai a Bácska régi történeteiből, porszagú levegőjéből, Papp Dániel Tündérlakként említett vidékéből, többnemzetiségű lakosságához fűződő történeteiből táplálkoznak. Majoros Sándor *Eperszedők* című művében is megjelenik a korzó és az Alföld porszagú levegője mint a Monarchia-sztereotípa továbbírt formája. „Végimentek a korzón, megcsodálták a kivilágított szökőkutakat, mélyeket szippantottak a porszagú levegőből.” (MAJOROS 1994: 61).

A vidéki embernek lételeme a mese, az anekdota, melyek egy adott közösségben fenntartják a kollektív emlékezetet. Ez összhangban van azzal a definícióval, melyet Duzmathné Tanz Tünde ad a műfajról: „A mese olyan kerek egész alkotás, mely szerves kultúrát feltételez. Ahol megszületett, ott értették és hagyományozták. Az ősi közösségek emberei a dolgok többrétegűségét organikus egységbe tudták foglalni. Tudásukat a következő generációknak, a gyerekeknek – a nekik megfelelő formában – a mesében adták tovább. A gyermek akkor vált felnőtté, ha már megértette a felnőttek »virágnyelvét«, tudta, hogy mit beszélnek körülötte és miért.” (DUZMATHNÉ 2015).

A mesemondás helyszínei a kocsmá, a borbélyüzlet, a munkahely, pl. Ács borbély üzlete Majorosnál. A pletyka is beszüremlik egy-egy adott helyi történetbe. Majoros Sándor novelláinak meseszerűsége több ponton megragadható. Novelláit cselekményesség, a mese szerkezeti felépítésének jelenléte, a mesei elemek fokozott használata, mesékre való utalásos rendszer jellemzi. Történetek – mikrotörténetek ezek a novellák, miközben: „A történetek elbeszélése az események realitását összemosza a fikcióval.” (LÁSZLÓ 2005: 179). Sok esetben előfordul, hogy a valóság és a mese határmezsgyéje egybeolvad. Ez az egybeolvadás már Papp Dániel novelláiban is megfigyelhető.

Rizvan Atyimi, a bosnyák medvetáncoltató megérkezését, beilleszkedését nemzeti sztereotípiákkal írja le a *Medvehistória* alábbi részlete: „A megállóba érkező busz hátsó ajtaján kimászott egy férfi, akinek arcberendezésén, ruházatan rögtön látszott, hogy hegylakó. Hasán kocsikerék méretű nagydob csüngött, amelyet egy kiszállásodott akácfadarabbal ütemesen püfölgött, miközben a másik kezével hosszú láncot vonszolt ki a buszból. Hol megfeszült, hol ellazult ez a lánc, s mintha morgás is hallatszott volna odabentről, de lehet, hogy az csak a dobolás visszhangja volt, legalábbis maga erre gyanakodhatott. Az első ajtón kituduló utasok pedig mintha magát, pontosabban az elképedést röhögték

volna. Már majdnem odaszólt nekik, hogy a jó édes anyukájukkal viccelődjenek, amikor az autóbusból előbújt egy hátulsó lábain egyensúlyozó barnamedve.” (MAJOROS 2004: 25–26). A folytatásban megkérdőjeleződik a történet hihetősége. „Maga jól tudta, hogy pár száz kilométerrel délebbre olykor kismalacot, bárányt vagy kecskegidát is szállítanak az autóbuszon, de hogy valaha is medvét utaztattak volna – ráadásul itt, a Balkán legészakibb csücskében –, azt egészen egyszerűen nem hitte el.” (MAJOROS 2004: 26).

A novellákban gyakran fordulnak elő mitikus, valóságon túli elemek. Juhász Erzsébet Énekes Krisztinájához hasonló misztikus alak jelenik meg Majoros Sándor *Emberrel esik meg* című novellájának expozíciójában: „Hajnal felé egy fekete lepedőbe tekergőzött alak vonult végig a szobán. Bíróczki hunyorogva könyökölt föl az ágyon, és értetlenkedve nézett utána. Elképzelni sem tudta miként jöhetett be ez a lény a kulcsra zárt udvari ajtón, aki ráadásul nem is lépkedett, hanem húsz-harminc centiméterre lebegett a föld színétől. Átlósan surrant keresztül a szobán, mintha léniával húzták volna ki az útját. A függönyön beszűrődő holdfényben jól játszott minden mozdulata.” (MAJOROS 2004: 5).

Majoros egy-egy novellájában több kisebb történetbe kezd bele, melyeket abbagy, mielőtt a végkifejlethez elérne. A mesebeli hősök Majorosnál egyszerű vidéki, falusi emberek. A történetekben megpróbáltatásokon kell átmenniük, hogy céljukat elérjék, mely sok esetben csak valamilyen erkölcsi próbaként mutatkozik meg, a mesékhez hasonlóan a hős el akar érnivalamit, el akar jutni valahová, közben akadályokat kell legyőznie.

Majoros „meséi”-nek ugyanakkor valóságtartalmuk van, és a faluban a mai napig „közkezen” forognak. „Abban az időben történt, amikor a műhelyben kinőtt egy akácfa. Először csak egy hajtás volt, az utca felőli sarokban bújt ki a padló repedéséből. Ács borbély úgy döntött, meghagyja. A kis fa szédületes gyorsasággal növekedett, egy év múlva már szabályos lombozata fejlődött ki a plafon alatt. Négy vagy öt évig ápolták, gondozták a kuncsaftok, de utána, amikor már a földemet emelgette, fejszét kellett fogni rá. Előbb azért lefenyképezték, és a képet beküldték a Magyar Szóba. A fotó meg is jelent, Ács borbély a mai napig őrizgeti az újságkivágást.” (MAJOROS 2004: 16).

A mese-, a meseszerűség, a történelem, a mesélés és narráció rokonfogalmak. A mikrotörténet a makrotörténet részét képezi. „A mikrotörténelem helye nem csupán messze a »világtörténelem« vagy az »általános történelem« mögött van, [...] még a pusztá »eseménytörténet« is megelőzi.” (MEDIC 2000: 54). A mikrotörténetek, a mesék szinten az idők folyamán a történelmi tudat részévé válnak. Jörn Rüsen hangsúlyozza, hogy: „A történelmi emlékezetnek és a történelemtudatnak fontos kulturális funkciója van: identitást formál.” (RÜSEN 2000:

203). Bindorffer Györgyi is azt emeli ki, hogy az identitás történeti kategória is egyben. Előfordul azonban, hogy a történelem is csak ezekre a köztudatba átment történetekre tudja alapozni a tudományosságot.

Az identitáshoz szervesen hozzátartozik a sztereotípiák ismerete is. Természetesen a sztereotípiák az idő múlásával átalakulnak, halványulnak, vagy épp az adott társadalmi kornak megfelelően felerősödnek.

Az imagológia számára is fontos kutatási terepe a történelmi tudat, mely mesei elemek formájában is öröklődik. Majoros Sándor novellisztikájának narrátorai családtörténetet „mesél”-nek el, miközben a családtörténetből történelem lesz.

Novelláinak szereplői főként helybéliek, moroviciak. Személyes identitásuk ezáltal már ab ovo adott. Helybélinek tartják magukat, tehát a falu az életterük, ismerik a helyi szokásokat. A novellákban a szereplők azonosulnak csoporttársaikkal, beleilleszkednek mikrokozmoszukba a csoport történetének részeivé válnak. Érdekes a novellák meseszerű megközelítésénél azt is megvizsgálni, hogy milyen élménymintákat kínálnak. Hogy valaki követendő példának számít-e egy adott közegben, arról az dönt, hogy mennyire népszerű, rendelkezik-e a csoporton belül valamilyen kiemelt státusszal. László János erről a következőket írja: „Először magának a cselekvésnek is van egy értéke, amit a viselkedések, illetve tulajdonságok fenti csoportosulása mutat meg. Ez az adott kultúra által meghatározott; valójában csak ez nevezhető értéknek a szó szerinti értelmében. Másodszor a cselekvésnek értéket ad az is, hogy pozitív vagy negatív kimenetellel zárulnak. Az érték mindkét szint esetében az identitás szempontjából határozható meg, tehát az érték az, ami az identitást pozitív irányban erősíteni tudja.” (LÁSZLÓ 2005: 210).

Majoros novelláinak a vagyonért vívott küzdelem az egyik alapvető eleme, hősei kisszerű bonyodalmakba keverednek, megaláztatásokat szenvednek el, humor forrásává válnak. *Emberrel esik meg* című novellájában a hős fő célkitűzése az, hogy pénzt szerezzen, meggazdagodjon. Az *Ultranacionalisták* című novellában a szereplők valóságos Eldorádót sejtenek egy ócska elhagyott vashenger alatt: „Merthogy a vaskúp nem más, mint a legendás hun király, Attila sírjának legkülső vasfoglalata, ha valaki ásni kezdene a tövében, játszi könnyedséggel meglelné az ugyanilyen ezüsfoglatot, sokkal lejjebb pedig azt a bizonyos aranykoporsót, amelyről a legendák szólnak.” (MAJOROS 2004: 83). A hétköznapi hősök többsége pozitív tulajdonságokkal rendelkezik. A *Régészeti lelet* című novellában a szennygödörásás alkalmával talált csontváz beindítja a népi képzelet működését: „Ekkor kinyílt a nagykapu, és megjelent a fiatal korában kurválkodása miatt ismert, de ma már majd százkilós Pavizsa Maris néni. Frissen sült buktával akart kedveskedni az új szomszédoknak, ám amikor meglátta

Sztévicset, egy szempillantás alatt megfélemedezett a protokollról. Odafurakodott a gödör széléhez, és belenézett. Szentséges szűzanyám!, kiáltotta, és majdnem elejtette a kezében tartott, fehér szalvétával letakart műanyagtányért. Tudjátok, mi ez itt? Ez drága gyermekeim a Sátán porhüvelyének földi maradványa, mondta, és a csomagot a kezembe nyomva háromszor egymás után keresztet vetett.” (MAJOROS, 2004: 67).

A történetek hősei különböző tulajdonságokkal rendelkeznek, melyek általában a mesei a hősök jellemvonásai, ám a közösség a vonásokat egyes nemzeti csoportok tagjaihoz társítja.

Az elbeszélte történetek révén helytörténeti adatok kerülnek be a szépirodalmi műfajba. *Family oral history*nak is nevezhetjük ezt a jelenséget. Az író fiktív neveket használ valóságos nevek helyett: a csoport tagja kíván maradni, nem vállalja fel az eredeti nevek szerepeltetését, hiszen ekkor kiközösítenék. A történet részben a beszélő nevektől válik válik meseszerűvé. Bruner és Fleisher– Feldmann is arra figyelmeztet, hogy az önéletrajzi hitelességnek közösségi vonatkozása is van: »Az élet történetét, amelyben minden elmondatik és megtörténeik, a mikrokultúrával kell megosztani, azzal a proximális csoporttal, amelytől a személy egész kulturális egysége függ. [...] Nyilvánvaló, hogy az individuumok által adott beszámolók nagyon fontos alkotóelemei a csoport identitásának. Másfelől a csoport identitása fontos alkotóeleme az egyén identitásának is.” (LÁSZLÓ 2005: 185).

Az identitás szempontjából jelentős mozzanatnak tartja László János, hogy „a történeti diskurzus vonzerejét akkor érthetjük meg, ha felismerjük, hogy az milyen mértékig teszi a valóságosat kívánatossá, milyen mértékig fordítja át a valóságot a vágy tárgyává (a lacani értelemben), és hogy mindezt úgy teszi, hogy a valóságosként reprezentált eseményeket a történetek egyik tulajdonságával, a formális koherenciával ruházza fel.” (LÁSZLÓ 2005: 186–187).

Azok a történetek, amelyeket a novellák elbeszélnek, a történelmi mozaik egy-egy darabját képezik. Eközben nem az a lényeges, hogy a mennyire felelnek meg a valóságnak, hanem az, hogy a narrátor milyen arányban módosítja az eredeti helyi népi históriát, és teszi elfogadhatóvá. A Monarchia-irodalom sztereotípiái a meseszerű megszépítés szerepét is betöltik a választott szövegekben.

Kiadások

BALÁZS Attila 1995. *Én már nem utazom Argentínába*, Budapest: Kijárat Könyvkiadó.

BALÁZS Attila 2003. *A meztelen folyó*, Budapest: Árkád-Palatinus.

- GION Nándor 1998. *Jéghegyen, szalmakalapban*, Budapest, Osiris.
GION Nándor 2011. *Műfogsor az égből*, Budapest: Noran Libro.
MAJOROS Sándor 2004. *Akácfaínek sokáig élnek*, Budapest: Timp Kiadó.
MAJOROS Sándor 2007. *Emberrel esik meg*, Budapest: Timp Kiadó.
MAJOROS Sándor 1994. *Távolodás Bácskától*, Budapest: KÉZirat Kiadó.

Irodalom

- DUZMATHNÉ TANCZ Tünde. *A népmese, mint neveléstörténeti forrás*. <http://vmek.oszk.hu/01800/01887/html/ezersz06.htm> (a letöltés időpontja: 2015. 3. 4.)
HÓZSA Éva 2011. A hiány sztereotípiái a huszadik század kilencvenes éveinek vajdasági magyar irodalmában és a szabadkai Kosztolányi-kultuszban. = *Létünk* 2011/4., 103–113.
LÁSZLÓ János 2005. *A történetek tudománya*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
Claudio MAGRIS 2011. *Duna*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
HANS MEDIC 2000. Mikrotörténelem .In: *Narratívák 4.*, szerk. Thomka Beáta. Budapest: Kijárat Kiadó. 53–63.
Jörn RÜSEN 2000. Történeti gondolkodás a kultúraközi diskurzusbán, In: *Narratívák 4.* szerk. Thomka Beáta. Budapest: Kijárat Kiadó. 203–214.

Gabor CRNKOVIĆ

KONTINUITET I GRANICE STEREOTIPA O MONARHIJI U PRIPOVETKAMA ATILE BALAŽ, NANDOR GION I ŠANDOR MAJOROŠ

Studija koja sledi predstavlja poglavlje doktorske teze pod naslovom *A Monarchia-irodalom sztereotípiáinak továbbírásai és kultúraközisége a kortárs vajdasági magyar novellairodalomban* (Kontinuitet stereotipa o Monarhiji i interkulturalnost u pripovetkama vojvodanske mađarske književnosti). Studija traži odgovor na pitanje kako su prisutni i kako se pišu dalje stereotipi o Monarhiji u savremenim pripovetkama u mađarskoj književnosti u vojvodini. U pripovetkama svih trojice pisaca koje studija interpretira pojavljuje se motiv železnice, vojske i otadžbine. U ovim pripovetkama istorijska retrospektivna naracija se više puta dopunjuje bajkovitim elementima. Sledeći pojmovi se nadovezuju jedni na druge: bajka, bajkovitost, istorija, pričanje bajke, naracija. Veoma je važno da se u isti mah istražuju priče i mesto događaja u pripovetkama migrantnih pisaca koji su puni nostalgije. Mikrostorije koje se obrađuju u studiji predstavljaju jedan mozaik istorije. Studija istražuje i upoređuje gore navedene elemente pripovedaka.

Ključne reči: Dvojna monarhija, stereotipija, istorija, Atila Balaž, Nandor Gion, Šandor Majoroš

Gábor CRNKOVITY

**SURVIVAL AND BOUNDARIES OF STEREOTYPES
OF THE MONARCHY-LITERATURE
IN THE SHORT STORIES OF ATTILA BALÁZS,
NÁNDOR GION AND SÁNDOR MAJOROS**

The following study is one of the chapters of the doctoral thesis entitled *Continuing writing the stereotypes of the Monarchy-literature and interculturalism in the contemporary Hungarian short story literature in Vojvodina*. The study seeks the answer to the question of how the stereotypes of the Monarchy-literature are written and survive in the contemporary Hungarian short stories in Vojvodina. In the short stories various motives can be found that act as a stereotype. As such is the homeland, military, army, language and the railroad. The railroad, the army and the homeland appear in the short stories of all the three authors. The historical, retrospective narration is frequently extended by tale elements. It is necessary to treat the next concepts coherent: tale, fairy-tale, history, storytelling, narration. I consider important to examine together the sites and stories of the migrant authors' short stories full of nostalgia. The micro stories I have examined represent a mosaic of the history. The study is in search of these contexts and also compares them.

Keywords: Monarchy, stereotype, history, Attila Balázs, Nándor Gion, Sándor Majoros